

Apariție editorială importantă: un tezaur informativ pentru traductologi

Alexandra CHIRIAC (coord.), *Integrarea istoriei lumii în cultura românească. Traduceri de texte istorice din limba germană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, 581 p. ISBN:978-606-714-736-0.

„Los idiomas tienen sus fronteras, sus límites, y en ellos su aduana. Al ser traducido al francés, nota, por lo pronto, el autor que la mitad de su equipaje queda detenido y coningenua sorpresa advierte que en esa lens ha maravillosa no se pueden decir muchas cosas. ¡Así, en redondo! Impreca, suplica usted, hace usted ver que no se puede prescindir de decir aquello, que es para usted cuestión de vida o muerte literaria expresarlo. Todo es inútil.”¹

Istoria traducerii este pentru traductolog ceea ce perspectiva este pentru pictor, întrucât adaugă o a treia dimensiune esențială pentru a cunoaște arhitectura complex construită în jurul traducerii (proces), traducerilor (rezultat), traductorului agent, actant.² *Integrarea istoriei lumii în cultura românească. Traduceri de texte istorice din limba germană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*, volum coordonat de Alexandra Chiriac, oferă: 1) o punere în perspectivă a practicilor traductive din limba germană – traduceri directe și prin intermediar german³ – și a noțiunilor traductiv-traductologice întrebuițate; 2) o prezentare interdisciplinară și pluriaspectuală, prin situarea într-un cadru mai larg decât al conceptualizării metalingvistice; 3) o aplicare riguroasă a metodei de cercetare în studiile de caz care îi cauționează originalitatea. Structurat în două părți – una teoretică și sintetică, cealaltă aplicativă, generoasă în studii de caz –, volumul reunește capitole tematice, de autor sau în coautorat, ai căror semnatari sunt

¹ José Ortega y Gasset, „Gracia y desgracia de la lengua francesa”, în *Obras completas*. Tomo V, Livre numérique, espagnol TAURUS, [S.l.], [1932] 2020.

² V. și Jean Delisle și Judith Woodworth (coord.), *Traducătorii în istorie*. Traducere coordonată de G. Lungu-Badea. Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008.

³ „circa 60 de traduceri de scrieri istorice din diferite limbi europene în limba română, redactate și/sau publicate în perioada 1770-1840. Așa cum se observă din circulația lucrărilor, indicată pentru fiecare text, în măsura în care aceasta este cunoscută, circa o treime a traducerilor este realizată din sau prin limba germană.” (Chiriac, *op. cit.*, p. 161).

menționați alfabetic în caseta tehnică: Alina Bruckner, Alexandra Chiriac, Ioan-Augustin Guriță, Ana Catană-Spenchiu, Iulia Elena Zup.

Prima secțiune intitulată repere teoretice, este dedicată lămuririi unor concepte utilizate în tex, semnificațiilor acoperite, în opinia autorilor în secolul al XVIII-lea (p. 17-48), precum *cultură*, *discurs*, *transfer* și *traducere*, respectiv istoriei traducerii, practicii și rețelelor de comunicare internațională, cu aplicație, aici, la relația germano-română, ceea ce situează lucrarea într-un continuum al genurilor pe care istoria traducerii le cunoaște de câteva decenii în România.¹ Coordonatoare a volumului și semnatară a primelor două capitole teoretice sintetizează o contingentă contextură a traducerii, a traducerilor – proces și rezultat –, efectuate în perioada Iluminismului european², care prezintă mai multe particularități identitare decât numitori comuni, accepțiunile variind substanțial de la un spațiu lingvo-geografic la altul, realitate consemnată de Paul Cornea în 1972, într-o lucrare referențială pentru domeniul de care ne ocupăm aici: *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*.³ Capitolele I și al II-lea, în titrologică armonie cu proiectul de cercetare și prezentul volum, dau profunzime planului de cercetare – concretizată cu vrednicie în acest volum impresionant calitativ și cantitativ –, se străduiesc să filtreze perspectivele și interpretările pe care le cunoaște curentul iluminist în Europa și să cuprindă dimensiunea și rolul atribuite istoriei culturii și, îndeosebi, traducerii culturii ca formă de comunicare interculturală⁴. Investigarea istoria traducerilor-rezultat (p. 44-48) face tranziția către capitolul *Istoria traducerii, practici și noduri în rețeaua comunicării internaționale* (p. 49-84), se menționează realitatea incontornabilă: în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, piața de carte de istorie și traducerea acesteia erau *in statu nascendi* în toată Europa, decalajul aferent oricărei forme culturale și editoriale înregistrat între Principatele române, Transilvania și Occident se regăsește, așadar, și aici.⁵ Alexandra Chiriac reamintește că specializarea traducătorilor și a editorilor occidentali a reprezentat un model protetic pentru erudiții care traduc în limba română din limba germană. Categorie. Este un calapod de care traducătorii din toată lumea s-au servit la vremea lor și a limbilor spre care traduceau⁶, năzuind să le statornicească

¹ A se vedea, de pildă și printre altele, rezultatele Centrului de Studii ISTTRAROM-Translationes, Universitatea de Vest din Timișoara, *Un capitol de traductologie românească (Secolul al XIX-lea). Studii de istorie a traducerii*, vol. III, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2008.

² G. Lungu-Badea, *Le rôle des langues intermédiaires dans la réception de la littérature française traduite en roumain au XVIIIe siècle*, în „Tribune internationale des langues vivantes,” 2011, nr. 51, p. 41-52 ș.a.

³ București, Editura Minerva, 1972.

⁴ V. J.-R. Ladmiraal și E. M. Lipiansky, *La communication interculturelle*, Paris, Arman Colin, 1992.

⁵ V. G. Lungu-Badea, *Ideii și metaideii traductive românești. Secolele al XVI-lea-al XXI-lea*. Ediția a doua revăzută și adăugită. Timișoara, Editura Universității de Vest, [2013] 2015.

⁶ V. ****Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei RSR, 1979; G. I. Badea, *Formes de bilinguisme territorial et nécessité de traduire. Quelques repères historiques relatifs à la traduction en roumain (XVIIIe-XIXe siècles)*, „Etudes Balkaniques”, 1/2019, p. 35-56, *Traduction (s) et paradigmes de lecture: étude des formes de réception de la littérature française traduite en langue roumaine -XVIIIe-XIXe siècle*, în *Au cœur de la traductologie. Hommage à Michel Ballard*. Etudes réunies par L. D'hulst, M. Mariaule, C. Wecksteen-Quinto, Artois Presses Université, 2019, p. 77-97.

norma lingvistică unică, supradialectală. Traducerea și traducerile au fost o primă etapă întru omogeneizarea reprezentărilor scrise ale limbii unei culturi. Același efect urmăresc și traducerile în limba română, laice, biblice, religioase, istorice, literare: comprehensibilitatea cărților traduse și tipărite în orice tipografie din Principate și din Transilvania.

În privința terminologiei traductologice actuale, pare curios a se folosi ghilimele pentru a cataloga un produs traductiv drept „naturalizat” (ori „înstrăinat”), cu trimitere la Venuti. Teoria traducerii în România are deja o tradiție, un metalimbaj, ca să nu uităm că, istoric situându-ne, în secolul al XIX-lea, semnatari ai cronicilor de traducere și traducătorii înșiși utilizau pe pagina de titlu sintagme precum: „traducere naturalizată”, traducere localizată „traducere slobodă” (Negrea, 1839, Negulici, 1845, Marcovici, 1847), „traducere credincioasă”. Unele reflecții prototraductologice românești sunt deja valorificate în istoria traducerii române (T. Maiorescu, G. Barițiu, I. H. Rădulescu, Gh. Asachi, Al. Odobescu, C. Dobrogeanu-Gherea, dar și Russo, Kogălniceanu. Sunt cu toții pionieri ai cronicii de traducere, ai critici ai traducerii (incluzând aici și traductofobia¹), păzitori ai bunelor maniere de exprimare prin traducere în limba română. Maiorescu, bunăoară, lasă impresia că este partizanul unei traducerii dacă nu etnocentrice, în orice caz comunicative și, prin urmare, fidele cititorului țintă:

„Așadar, noi nu suntem și nu putem fi chemați a introduce în spiritul român toate finețele idealismului terminologiei germane, și orice cuvânt german care trece peste nivelul mai coborât al abstracțiunii române trebuie redus la acest nivel, chiar cu pierderea unui grad din idealitatea sa: identitatea pierdută i se *compensează* prin marea lămurire și simplitate ce dobândește”² (subl. n. – G.I.B.).

Am putea vorbi despre *contranaturalizarea* în traducere, atunci când diagnosticează predispoziția intelectuală a emițătorului (popor ori limbă) pentru folosirea unor idiotisme literal traduse:

„este cu neputință – declara Maiorescu – de a transplanta idiotismele unei limbi în altă limbă prin *traducerea literală* a cuvintelor. [...] Fără această conformare autoritară a spiritelor, *idiotismul* este cu neputință, și *traducerea lui literală dintr-o limbă în alta este cea mai mare eroare ce se poate contra limbei și contra spiritului unei națiuni* [...] *idiotismul este o abstracțiune convențională*. Prin urmare, înțelegerea lui atârână de o educațiune prealabilă și comună a inteligenței, care să fixeze în mod identic pentru toți gradul abstracțiunii, fără de care compunerea cuvintelor din locuțiuni nu are înțeles.”³ (subl. n. – G.I. B.).

¹ V. *Traducționita lui Mihail Kogălniceanu. Consecințe în plan literar*, în G. Lungu-Badea, *Ideii și metaideii traductivă românești*, ed. cit., p. 113-124.

² T. Maiorescu, *Critice*. Antologie și prefață de Paul Georgescu, text stabilit de Dominica Stoicescu, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 30.

³ T. Maiorescu, *op.cit.*, ed. cit., p. 27.

Metalimbajul traductiv din secolul al XIX-lea, exemplificat sumar anterior, este utilizabil și conferă culoare locală, fără să fie datat ca sintagma „traducere slobodă”. Digresiunea încheiată, revenim la secțiunea teoretică și metodologică. Vast, corpusul analizat este descris adecvat: „reprezintă traduceri sau forme de traduceri (compilații, auto-traduceri etc.) din diferite limbi europene în limba română de pe întreg teritoriul vorbitor de limbă română. Un al treilea criteriu de selecție este cel temporal, căci propunem spre analiză texte redactate în perioada Iluminismului românesc (1770-1840)” (Chiriac, p. 146).

În spiritul orientării iluministe, ca I. Heliade-Rădulescu, S. Căpățineanu și mulți alții, Damaschin Bojincă, Inochentie (p. 237-248)¹, Ioan Nemișescu, Nicola Nicolau², Vasile Vîrnav, traducătorii sau traducătorul textelor de la Buda (Guriță, p. 260 seq), cu toții își conjugă eforturile să cultive, prin traduceri didactice, moralizatoare, prin prelucrări, limba române, să educe gustului cititorilor, să îi instruiască. Este interesant fenomenul retraducerii. În 1814, Nicola Nicolau prelucrează *Geografia lui Claude Buffier*, tradusă în 1795 de Amfilohie Hotiniul. Exista un interes pentru acest gen de carte, era o traducere ameliorată, actualizată lexical și sintactic? Iulia Zup răspunde în detaliu și consemnează că Nicolau optează pentru o traducere slobodă, localizată, determinologizată (p. 213), glosează, explică, omite, totul cu scopul de a facilita înțelegerea. În acest scop, chiar și interpolările sunt tolerate, la fel și inserarea sinonimelor în note infrapaginile, în paranteze (Zup, p. 215, 226, 227).

Examinarea textelor de la Buda permit exploatarea unor resurse istoriografice mai vechi, precum Al. Philippide *Introducere în istoria limbii și literaturii române* ((1888), dar și mai noi, Anca Elisabeta Tatay, „Istoriografia cărții românești vechi tipărite la Buda (1780-1830) și a elementelor sale grafice” (Guriță, p. 247 seq.). În secțiunea alocată traducerii propagandistice, Ioan Augustin Guriță accentuează utilitatea studierii „unor traduceri publicate în contextul războaielor napoleoniene și al efectelor acestora pe plan politic, economic și social” (p. 250)

Pe urmele Paulei Diaconescu, *Probleme de normare a limbii române literare moderne (1830-1880)*³, capitolul semnat de Ana Catană-Spenchiu, *Limba română și începutul standardizării* (p. 85-114) atestă parcursul imperativ pentru ca o limbă să devină autonomă⁴ Discutarea retoricii traductive românești din secolul al XIX-lea urmărește mai multe obiective: să repună în drepturi traducerea efectuată în spațiul românesc, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, să sublinieze și să demonteze o contradicție transparentă. Întrucât, deși se recunoaște și se recunoaște rolul extraordinar jucat de traducere în formarea literaturii și a culturii naționale, în educarea gustului

¹ *Ecaterina al doilea. Istorie adunată a împărății rusăști di-nceputul ei și pân la anul de acum*, în manuscris (ms. 3102 BAR, 1793, și ms. 3165 BAR, 1797).

² A tradus *Calendarul pe 1814, Descoperirea Americii*, 1816, după *Die Entdeckung von Amerika*, de Joachim Campe; *Plutarh nou ...*, 1817, ediția din 1819 e o retraducere sau o reeditare? (Zup, p. 197-231).

³ În Paula Diaconescu, *Elemente de istoria limbii române literare moderne*. Partea I. *Probleme de normare a limbii române literare moderne (1830-1880)*. Partea a II-a. *Evoluția stilului artistic în secolul al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1974, 1975.

⁴ A se vedea și G. Lungu-Badea, *Ideii și metaideii traductive românești*, ed. cit.

publicului, în instruirea poporului și, mai cu seamă, în autodeterminarea lingvistică și națională, cercetarea aspectelor specifice procesului traductiv, în toate amănunțele lui (traductiv-traductologice), încă nu începuse a se cerceta sistemic până 2000. Reflecția pretraductologică românească constituie, pe lângă sursele occidentale și orientale externe, baza traductologiei contemporane, din care derivă istoria și istoriografia traducerii, atât cât există ea astăzi în spațiul românesc. Ideea de traducere, vehiculată în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, a fost prejudiciată de schematizarea tendințelor traductive generale, printr-o simplificare excesivă, bazată pe numitori comuni, în dauna particularităților traductive.¹ De altfel, în pledoaria pentru traducere susținută impetuos de Ion Heliade Rădulescu, este vehiculată și intenția de a crea instrumentele care să asigure standardizarea limbii:

„Lucreze care cum poate și înlesneascăse traducțiunile. Traducțiunile cele bune înfrumusețează și nobilește limb'a; prin ele intră în limbă toate frasarile și mijloacele de vorbire cele mai frumoase a desobeților' autori' vestiți și îmbrătoșindule le face ale sale, apoi în sfârșit se poate face și un dicsioner Rumînește cu Rumînește”².

Mai multe tipuri de lucrări și de instrumente gramaticale, implicit traductive, apărute în secolul al XIX-lea, au conlucrat la formarea și dezvoltarea competențelor lingvistice și traductive, la standardizarea alfabetului. Pe lângă preocupările ortografice și ortoepice, în domeniul gramatical, lucrările – ale căror autori erau în special profesori – cunoșteau o varietate tipologică impresionantă: lucrări gramaticale românești originale, despre lucrări străine traduse în limba română, contrastive sau comparate etc.

Descrieri ale climatului global în care s-a realizat autodeterminarea lingvistică, în parte cu ajutorul traducerii, sunt identificabile și în volumul de față. Traducerea de texte istorice (manuale de istorie universală, istorii universale,³ istoria imperiului rus, sub diferite domnii, istoria Ecaterinei II, broșuri istorice) și, deopotrivă, scrierile originale care, *polisistemic*, le-au luat drept model, au contribuit la crearea unui perfectibil instrument de comunicare, au grăbit nașterea limbii române literare și, prin utilizarea generalizată a alfabetului latin, au finisat principiile ortografice menite să faciliteze introducerea acestuia și să realizeze unitatea fonetică a limbii literare. Analiza celor cinci broșuri, denumite textele de la Buda (p. 248-307), în contextul propagandistic, tensionat politic, analizat cu acuratețe și detaliat cu argumente de Ioan-Augustin Guriță, este o cale de a înțelege înclinarea românilor către Apus sau Răsărit, după cum se situau mai aproape, mai departe sau la egală distanță de un epicentru politic. Această investigație este necesară și pentru a lămuri identitatea traducătorul textelor de la Buda (p. 308-316): Petru Maior, Ioan Theodorovici de la Buda, Gheorghe Lazăr? Guriță arată că N. A. Ursu și Despina Ursu, Iosif Camara, Ana Catană Spenchiu,

¹ Idem, *ibidem*.

² I. H. Rădulescu, *Prefață la Gramatică românească*, ed. cit., p. 69-71.

³ V. Iulia Zup, Nicola Nicolau, traduceri din Plutarh, Chiriac. *Manual de istorie universală* de Johann Matthias Schröckh.

optează, argumentează și atribuie dreptul de traducere lui Theodorovici. Alți cercetători, se arată în continuare, consideră că sunt mai mulți traducători. Identitatea traducătorului, a traducătorilor este netranșată. Nici nu era în intenția autorului: Scopul acestui capitol ”nu a fost acela de a identifica traducătorul, ci, mai ales, sursele traducerilor, care ne deschid perspective noi sau întăresc argumente mai vechi în legătură cu rolul important al cuvântului tipărit în trecut.” (Guriță, 317). Tot în categoria textelor propagandistice înscrie și Ana Catană-Spenchiu textele examinate: *Arătarea stăpînirii și a caracterului lui Alexandru I, împăratul a toată Róssia* (1815), *Alexander I, Kaiser von Russland. Ein Regierungs-und Charaktergemälde*, de Johann Daniel Friedrich Rumpf (1814) și traducerea olandeză (1815), texte care sunt analizate traductologic după modele consacrate în traducerea comparată, cu prezentarea în oglindă a textelor sursă și țintă – tehnică aplicată de toți autorii, de altfel – și delicata problemă a atribuirii drepturilor de traducător. (p. 325-349). Autoarea subliniază valoarea culturală a textelor traduse pe care le-a analizat.

Cu toate că titlul *Integrarea istoriei lumii în cultura românească. Traduceri de texte istorice din limba germană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea* anunță o abordare exhaustivă și, neîmplinindu-se, cititorul ar putea fi derutat, lucrarea este edificatoare, alături de alte lucrări în domeniu, la formarea cercetărilor și la informarea cititorilor cu privire la: 1) gradul de înțelegere a diferențelor dintre limbile aflate în relație de traducere (aici, între limbile germană și română; 2) la imparitatea culturilor, a limbilor savante și „vulgare”, 3) la constatarea pauperității lexicale pe care limba română vernaculară a *pășit-o* – ca toate celelalte limbi la vremea lor. Conștientizare pe care au trăit-o, descris-o și clarificat-o cu mijloacele de care dispuneau, traducătorii români, cărturarii și erudiții care au recurs cu bună știință la mijloacele ce se impuneau pentru consolidarea limbii române, întru facerea literaturii și a culturii. Traducătorii români de texte, *grosso modo*, neliterare au *pășit* pe urmele altor traducători fondatori ai limbilor naționale, și au recurs cu bună credință la împrumuturi și neologisme pentru a îmbogăți limba traducătoare și, mai ales, a statua norma supradialectală. Medalionul de traducător, Damaschin Bojincă, a cărui contribuție la instrumentalizarea limbii, rafinarea stilului și a discursului scris în traducerile de texte istorice este amplu tratată de Alina Bruckner și se recomandă ca model pentru alți (tineri) cercetători. Analiză traductologico-lingvistică este multistratificată și convingătoare (Bruckner, p. 504-547).

Procese fundamentale pe care traducerea le reflectă metonimic de milenii, *comunicarea* și *schimbul* au permis traducătorilor, retrospectiva și analiza traductologică¹ ne-o confirmă, a observa o imperisabilă alternanță a strategiilor, metodelor și modelelor de traducere – slobodă, credincioasă, împăciuitoare slugă a mai multor stăpâni. Traducerea-proces, traducerile-rezultat și traducătorul-agent au ajuns, după milenii, în centrul atenției nu doar al istoricilor unei limbi, ci și al istoricilor unui domeniu (istoric, cultural, literar, gastronomic etc.), pentru a deveni subiectul

¹ V. și Scrisoarea Moldovei: *Prima traducere în limba română a lucrării lui Dimitrie Cantemir Descriptio Moldaviae, p. 499 et seq.*

retrospectiv în diverse genuri ale domeniului nou-născut istoria, istoriografia și metaistoria traducerii, a traducerilor, traducătorilor¹. Cronicarii, istoriografii secolelor trecute (v. capitolul al IV-lea, Chiriac și Guriță), modelele istoriografice europene, germane și române dovedesc dincolo de știința de carte a traducătorilor, erudiția cărțurilor vigilenți, a filosofilor precauți să producă un efect și și un impact prin scrierile lor. Mai mult, acribia lor atestă progresismul lor și temerea că absența actelor de cultură prin traducere și a traducerilor pur și simplu sunt defecte, anomalii în paradigma istorică, în paradigma socială, în paradigma națională (secolul nașterii națiunilor în Europa (v. Guriță, *Istoriografia românească. Modele istoriografice din secolul al XVIII-lea*, p. 136-143).

Lucrarea de față, prin partea aplicativă readuce în prim plan realități prăfuite, nu disprețuite, clădește drepturi, reconstituie pașii cu care traducătorii se îndreptau plini de curiozitate și încredere spre alte orizonturi culturale și lingvistice, întâi spre a înfiripa, apoi spre a plămădi și, în final, a zidi o limbă și o cultură. Cartea este un omagiu adus traducătorilor secolelor amintite, istoricilor și criticilor vremii. Laudă se cuvine și autorilor ei care au înfăptuit prezentul tom și au adus argumente pentru atribuirea paternității traducerilor (Ioan Nemișescu, de pildă traducător al *Descriptio Moldaviae* prin intermediar german, p. 503).

Autorii acestui volum au conștiința propriei valori și se delimitează comparativ, complementar și critic de alte cercetări în domeniu, pe care le amendează și actualizează (v. studii de referință în domeniu de N.A. Ursu și Paul Cernovodeanu, de pildă). Interdisciplinaritatea, condiția necesară a oricărei cercetări actuale, și pluriperspectivismul le-au permis să reconfigureze itinerarii sofisticate, să elucideze o parte din complexitatea fenomenului traductiv prin introducerea în ecuația traducerii a mai multor „necunoscute”: autor, editor, negustori, traducător, patron, editori, tipograf, copişti.

Alături de lucrări, menționăm cronologic doar câteva titluri ale unor cărți de autor sau volume colective, precum: *Studiile de lexicologie biblică* (E. Munteanu, 1995), *Repertoriul traducătorilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii (I)* și *Repertoriul traducerilor românești din limbile franceză, italiană, spaniolă din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Studii de istorie a traducerii (II)* (2006), *Un capitol de istorie a traducerii românești. Studii de istorie a traducerii (III)* (2008), *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare* (Al. Gafton, 2013), *Idei și metaidei traductive românești (XVI-XXI)*, (G. Lungu-Badea [2013]2015), *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii române* (P. Gh. Bârlea, 2016), *Traducătorii români și traducerile laice din secolul al XVIII-lea* (E. Dima și G. E. Dima, 2016), *Traduceri și traducători în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea. Istoria Ecaterinei a II-a de J. M. Schweighofer și varianta sa tradusă în Moldova* (A. Chiriac, 2016), *Practici de traducere a numelor proprii în scrisul*

¹ Cf. Lungu-Badea, *Idei și metaidei traductive românești*, ed. cit.

românesc premodern (1780-1830) (A. Gînsac (coord.), 2017), volumul *Integrarea istoriei lumii în cultura românească. Traduceri de texte istorice din limba germană la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea* participă la alcătuirea unui tezaur informativ, cu referințe bibliografice generoase și utile în studierea problemelor diacronice și sincronice ale traducerii.

Georgiana I. BADEA
(Universitatea de Vest din Timișoara)